

Máté Emese

∴ Szakosított Óvóképző Főiskola, Szabadka
∴ turulemese@eunet.rs

(ÖN)ÉRTÉKKERESÉS

Search for Self(esteem)

„Micsoda céljai, eszközei vannak a művésznak? A műalkotásban, ha megismerkedünk vele, méltányoljuk a teremtő elme munkáját. Igen sokan tudnak olvasni, és mégis ehhez képest nagyon csekély azoknak a száma, akik az írásműben föl tudják ismerni azt, ami benne sajátosan a művészre vall, és akik minden lépésnél követni tudják őt alkotó munkájában. Mert a művész, akármekkora is a közönsége – ha valóban nagy művész –, csak magányos ember; eszméivel, színötleteivel, zenei gondolataival együtt. Hangban, színben, rajzban és betűkben kifejezésre törekszik, és éppen a kifejezés módjaiban nyilatkoztatja ki lelkének legmélyebb titkait.”

(Csáth Géza: A zenéről)

Csáth ÉLet ÉRTelmező és (ön)FELTÁRó ÉLETműve 125 év távlatában, az emberi (ön)ÉRTÉKkeresést szinte a maga teljességében nyitotta meg a 21. század kutatóiban, ön- és emberi értékkeresőiben. Csáth eddig feltárt életműve a pszichológia és a pszichiátria, az irodalomtudomány, a zene és a zenekritika, valamint a képzőművészet szakterületeiről hat ország képviselőit szólított meg, akik a reál- (orvostudomány) és a művészettudományok (irodalom, zeneművészet, képzőművészet, filmművészet, hang- és rajzterápia) területeiről több mint egy század távlatából visszajelzést adtak az emberi (ön)értelmező folytonosság jelenéről. Thomas Mann mesteri módon mutatta be a társadalmi rendszer (makrokozmosz) emberi lélekképtől való eltávolodását a polgár és a művész szemszögéből, és előrevetítette a rendszer önfelbomlását. Csáth még mélyebben, a tudatalattiban felhalmozódott elfojtott érzelmek szempontjából folytatta: „Énemnek egyik kergét a másik után fejt le” (*Egy elmebeteg nő naplója*). Orvosként és művészként nemcsak saját szemszögét tárta fel, hanem megfigyelései, következtetései korának emberi személyiségképének test – lélek – szellemiség (mikrokozmosz) széthullását is feltárta. Mindaz, ami rendezetlen tudati

és tudatalatti világunkban rendeződni kíván. A lélekteleenné, mechanikussá vált dolgok felemészik önmagukat, felbomlanak, részeikre hullanak, csíráképtelenné, élet- és létképtelenné válnak. A Csáth novellavilágában, művészetében feltároló tudatalatti érzelmi világ sérülései, frusztrációi, visszafojtásai a XX. századi ember érzelmvilágáról ad kórismérvet, arról a robbanásig feszült, visszafojtott érzelmi állapotról, ami felszínre akar törni, tombolni akar, hogy majdan ki-egyenlítődjön, megbékéljen és újra harmóniába kerüljön.

A bajai Eötvös József Főiskola Neveléstudományi Kara Pedagógusképző Intézetének Pedagógiai és Pszichológiai Szakcsoportja szervezésében a Csáth Géza születésének 125. évfordulója alkalmából megrendezett konferenciának ez adta az aktualitását: a bő száz évig való intenzív egységbomlás, részekre való szakadás milyen rejtett lehetőségeket jelent e tények ismeretében a XXI. századnak, az (ön)Értékkeresőknek? A személyiség tudati szintjén történt-e rendeződő fejlődés egy évszázad távlatában?

A konferencia szervezőbizottsága – Sztanáné dr. Babics Edit főiskolai tanár, dékán, dr. Biró Violetta főiskolai docens, szakcsoportvezető és dr. Hárs György Péter főiskolai docens – a Csáth sokoldalú életművével egyenrangúan művészi dialógust nyitott a plenáris előadás, csoportszekciók, zene-, film- és képzőművészet gondolt-, forma- és érzelmvilág formájában.

A XX. SZÁZAD EGYENLEGE: A SZEMÉLYISÉG TELJES GYÖKÉRVESZTETTSÉGE

Plenáris előadásként dr. Stark András (Pécsi Tudományegyetem) *dr. Brenner József és Klein Gizella találkozási az Ópium című film tükrében*; Andrej Mircev (Academy of Arts, Osijek) *Death on the Fringe. Restaging Csáth in the Diaries of Dejan Nebrigić*; Kálmán C. György (MTA BTK ITI) *A hagyományos és az újító Csáth* elnevezésű előadásokat hallhattuk. Bármely szakcsoport fő gondolatmenetét a 125 éves évforduló alkalmából az Ember személyközpontúsága jelentette. A megközelítési szempontok különbözőek voltak a ránk visszatükröződő kapcsolatok rendszerében (személyiségünk egészet alkot, és a megtagadott, hiányrészeink keresik a kiegészülést, visszatérést az egészhez): a szenttelen és a megfigyelő nézőpont szembeállításai hiánypárjával a szenvedélyes érzelmkinyilvánítóval; a bűn terhe és a szabadulás módjai; a fél-elem folyamatos fenntartása és fokozása a valódi elfedett tény megnevezése, felismerése és elfogadása hiánypótlásaként, leplezéseként; a szeretet folytonos vágya és a szer(telen)ség. Az emberi (ön)értelmezések, (ön)Értékkeresések nemzetek közötti intertextualitása szinte már fél Európát átszövi a művészetek különböző területein. Csáth az emberiségi választott életformát is megrajzolta a teljes XX. század dimenziójában: „idegen befolyásnak engedték át magunkat” – „lények

uralnak Bennünket” (*Egy elmebeteg nő naplója*). Ezt az emberi elszemélytelenedési állapotot népek, nemzetek, országok, világrészek (százéves tudatos egységbomlasztás: az első és a második világháború, illetve a délszláv országok részekre hullása), sőt a jelenünkben már világszinten tapasztalható gyökérvesztettség állapota.

Tényszerűen és sok szempontúan megnevezésre került a személyiség szét-hullott egység/egyéniiségképe a reálumot, az akkori és jelenlegi orvostudományt képviselő szempontokból, a művészettudományok (irodalom, zeneművészet, képzőművészet, filmművészet, művészetterápia) területeiről egyaránt. A gyakorlati területről eklatáns példaként emelhető ki a debreceni orvosprofesszor Csáth megfigyeléseit továbbépítő hangterápiás kísérletei (magas és mély hangok, szólamok, komolyzenei betétek) a gyógy módok együtthatójaként.

Négy szekció gazdag összefüggésrendszere kutatta az (ön/világi) értékkeresést:

1. *Csáth Géza és a művészetek*: Szabó Réka: *Ópium, téboly... adaptáció*; Szamel Petra: *Művészet a morfium árnyékában*; Agárdi Gábor: *Csáth Géza és az irodalmi Grindhouse, avagy ha Csáth Géza írhatta volna Quentin Tarantino forgatókönyveit*; Walter Imola–Takács Anett: *Az érzelmközpontú múzeumi foglalkozások tervezésének több szempontú vizsgálata*; Sófi Boglárka: *Csáth Géza mint dr. Brenner József művészetterapeuta? A Páciensek könyvének megközelítése a képi kifejezéspszichológia módszertanával*; dr. Németh Norbert: *Gondolatok a zene és a kutatás kapcsolatáról: mikrokeringés, rheologia és a képszerű zenei kifejezőmód*; Bakacsi Zita: *Elképzelések, vélemények Csáth Géza írásaiban a zenei közművelődésről és közízlésről. Kitekintés ezek megvalósulására napjainkig*.

2. *Csáth nyomai*: Czékus Géza: *A nyomaveszett Csáth*; Medve Zoltán: *Csáth nálunk és más nemzeteknél*; Chmurski, Mateusz: *“About the rhythm of life”*. *Csáth’s diary: theory and practice of text in the Central European context*; Friedrich Melinda: *Csáth Géza und Otto Gross. Portraitskizzen im Freud – Ferenczi Briefwechsel*; Ispánovics Csapó Julianna: *Csáth Géza a XXI. században (kultusz- és befogadástörténet a szerbiai magyar irodalomban, kultúrában)*; Hárs György Péter: *Skiccek saját Csáth-portréhoz*; Ondrejcsák Eszter: *Csáth Géza „tradicionizmusa” és újító gesztusai*.

3. *Az irodalmi Csáth*: Z. Varga Zoltán: *Kódok, jelek, rajzok – Csáth Géza naplójegyzetei a kéziratok fényében*; Bordás Sándor: *Visszhang és áthangolás – mesehagyomány és figurativitás Csáth Géza prózájában*; Lábad Zsombor: *Csáth Géza ’praxisa’ az elmélet tükrében*; Balog Anikó: *A temporalizáció Csáth Géza és Kovács Ákos szövegének intertextuális játékában*; Nádor Zsófia: *Kétszólamú variációk. Narráció Csáth Géza novellisztikájában*; Bence Erika: *A Csáth-történet szövegközi diskurzusban (Lovas Ildikó: Spanyol menyasszony)*; Rigó Gyula: *Fantasztkum magyar módra. Csáth Géza A varázsló halála című novellájának elemzése Nancy H. Traill fantasztkum-elmélete alapján*.

4. *Dr. Brenner hagyatéka*: Kőváry Zoltán: *Dr. Brenner és Mr. Csáth különös esete. A művészi és tudományos kreativitás kapcsolata és konfliktusai pszichobiográfiai nézőpontból*. Máté Emese: „Magamra ismerek benned”. *Csáth aspektológia SZER-tartásai*; Bíró Violetta: *Az elmebetegségek kezelése Csáth Géza korában és napjainkban*; Hatvani Andrea: *A varázsló és az orvos Csáth Géza elbeszélései tükrében*; Neidert László: *Csáth Dénes Imre című írásának sorskönyvanalitikus és analitikus megközelítése*; Nagy Attila: *A segítő foglalkozásra való orientálódás, hivatásválasztás pszichikus indítékai a személyiségfejlődésben*.

Csáth művészi aspektológiáinak továbbgondolása, gyakorlati alkalmazhatósága a művészcsoporthoz igazán gazdagon megvalósult. Igazoltnak látszik a tény, hogy a jelenben továbbgondolhatóak, építhetőek Csáth művészi gondolatai a személyiségépítés terén: a művészetek oktatásánál a jelenkor képezze a kiindulópontot; a képzőművészet a gondolatközöttséget, a sejtetést és a színvilág által a valódi szívérzelmeket, a szavakban meg nem fogalmazható érzelmeket láttatja; az irodalom folyamatos titokfeltárása árnyékolt énképünkre világít rá: az Élet Élet rajzolja meg azáltal, hogy folyamatosan keresi a kapcsolatot saját életünk eredendő teljességével, mérhető adatok, megfogalmazható tények segítségével, amit megélünk és átélünk, ami felfedezés és mégis ös ismerős.

Hogyan visszatérni az eredendő személyiség értékéhez? A tudatmódosító szerek alkalmazásának eredendő okát kell feltárni, a szándékot megnevezni. Csáth írásában és művészetében elhinti a visszatérés útját is: amit felépítettünk, szeretetben vissza kell bontani. Többnyire az ember szeretne felemelkedni, a reálumon felülemelkedni, kilépni a teremtő jelenből, hogy feledjen, mert nem érzi magában a képességet, hogy érzelmi fájdalmait átlényegítse társ-teremtői tudatával szeretetté. Csáth pácienseiről szóló feljegyzéseiben több ízben is írt feljegyzést a teremtői egységétől, teremtőjétől eltávolodó, önközpontú világot kialakító emberről, akit „lények” uralnak: „a szörnyeteg, úgy látszik, nem átálja odadobni a kesztyűt az egész emberiségnek” (*Egy elmebeteg nő naplója*). Ha az ember feledi lelkének halhatatlanságát, egyénisége lefokozódik, kábóságba süllyed. De amennyiben teremtői hitünk erős, folyamatosan átlátunk a változó káprázatvilágon és a maradandó, örök értékű értékeket éljük és éltejük. Ezt kapta a XXI. század örökségként.

A zenei kategóriát felvételtől Alessio Elia *A Varázsló halála* című operája képviselte (*La Morte del Mago/The Death of the Magician*). A trilógia három témát ölel fel: *Vád Olga ellen (Accuse per Olga)*, *Ópium (Opium)* és *A Varázsló halála (La Morte del Mago)*. Az olasz zeneszerzőt az író, az orvos, a nagyszerű szerető, a morfinista Csáth időn kívüli perspektívája ihlette. Rómában az Auditorium Parco della Musica Sala Petrossi termében volt a bemutató 2007. november 23-án. Alessio Elia egy rövidfilmet is készített az *Ópium* című novellából, melynek ő maga volt a forgatókönyvírója és a zeneszerzője is.

A képzőművészeti tárlat a szülővárosból, Szabadkáról érkezett. A Városi Múzeum igényes újdonságként ható kiállítással színesítette a befogadó teret. Szabadkát, Szegedet és Budapestet követően Baján tekinthették meg az érdeklődők *Csáth Géza rajzainak kiállítását*, melyet Ninkov Kovačev Olga nyitott meg. Az orvosi kórlapok fejlécére rajzolt képi világ Magyarország akkori harmadik legnagyobb városának, Szabadkának szecessziós építészetével együtt öltött formát. Mintha a szecessziós Szabadka és Palics újonnan épült épületeit megtöltötte volna a tudatalattiból kiszabadult új életérzés színeivel és képviselőivel. Az új életérzés kilépett a művészi magányból, és teret követelt magának még az önmagukat magányra ítélő befogadók érzélemvilágában is: „A festészet célja nem lehet az élet másolása, sem idealizálása, sem stilizálása, sem variálása, hanem célja, hogy a gondolatokat alakba és színekbe vigyük át. [...] A képzelet váltja ki az észből a gondolatot, a szem és a tehetség a maga eszközeivel megérezkíti festékkel és vászonnal – de ezt a képet csak olyan ember tudja megérteni, aki el tud képzelni, aki a színeket vissza tudja váltani gondolatokká” (*Napló 1903–1904*).

EGYIDEJŰ (ÖN)ÉRTÉKKERESÉST INDÍTOTT EL EURÓPÁBAN A CSÁTH-KULTUSZ

A mozgókép kategóriát Szász János *Ópium* című filmje képviselte. Már négy különböző terület témaköre – egy reál és három művészi ágban – viseli az ópium/Ópium megnevezést, címet. Matériaként maga az idegrendszer kábaságba ejtő tudatmódosító szer, Csáth *Ópium* című novellája, Szász János *Ópium* című 108 perces filmje, Alessio Elia Csáth ihlette zenei trilógiájának középső darabja szintén az *Ópium* elnevezést viseli, illetve Alessio Elia *Ópium* című rövidfilmje. Tehát a filmművészet terén két film is azonos megnevezést visel. Érdekes egyidejűség, hogy ugyanazon évben Csáth sokszínű életszemlélete Európa több művészt alkotásra inspirálta. Sőt, interjúik alapján elmondható, hogy önkifejezésre ihletett. Az olasz zeneszerzőt önmagunk időn kívüli dimenzióban való megfigyelése, illetve a magyar filmrendező az emberben dévajkodó bűn „testbeni élete és a szabadulás lehetősége” inspirálta. 2007 tavaszán volt Szász János *Ópium* című filmjének bemutatója, ősszel pedig az Alessio Elia *A Varázsló halála* premierje, illetve az *Ópium* rövidfilm bemutatója. Tehát Európa északi részétől (norvég származású női főszereplő, Kirsti Stub) Dánián (dán származású férfi főszereplő Ulrich Thomsen), Szlovákián (Komáromi vár mint helyszín) és Magyarországon át (magyar rendező, színészgárda, Baja kórházi helyszín) a földrész legdélibb részéig, Olaszorszáig (olasz zeneszerző) Európát (ön)Értékkereső lázba hozta a Csáth-kultusz.

Ez az egyidejűség talán természetesnek is mondható, hiszen ezt a természeti rendet mint egyetemes örökséget Csáth saját emberi örökségének is tekintette.

Az (ön)Értékkeresés többfajta művészi és érzelmi komplexitást kíván egyidejűleg. Csáth első zenekritikusi évada egybeesett a magyar kulturális élet főbb fordulópontjaival, és megkívánta több művészeti ág – zene, irodalom, festészet, építészet – egyidejű szakértelmét: 1906-ban jelent meg az *Új versek*, Ady korszaknyitó kötete és a magyar szecesszió egyik jeles építészének, Lechner Ödönnek emlékirata *Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz* címmel, valamint ekkor nyílt meg Rippl-Rónai József nagyszabású kiállítása, ekkor fejeződtek be Bartók és Kodály első népdalgyűjtő útjai, és az év végén látott napvilágot első közös népdalfüzetük. Csáth kortársként, de életkorához képest éretten, széles értelmezési perspektívával tudósított az egyidejűleg zajló korformáló eseményekről.